

УДК 630*2:502.6/.7

О.В. МОРОЗЮК¹, Б.В. ДУБРОВЕЦЬ², В.І. НЕВМЕРЖИЦЬКИЙ³

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДІЛЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

Проаналізовано чинне національне законодавство та ратифіковані Україною міжнародні конвенції щодо особливо цінних для збереження лісів (ОЦЗЛ). Визначено, що концепція ОЦЗЛ частково реалізована у чинній нормативно-законодавчій базі ведення лісового господарства у вигляді категорій і підкатегорій захисності лісів. Здійснено порівняння категорій та підкатегорій ОЦЗЛ з об'єктами природно-заповідного фонду України. Встановлено, що відсутність у національному законодавстві відповідних нормативних положень або неузгодженість різних законів та інших законодавчих актів і підзаконних документів щодо визначень особливо цінних для збереження лісів і господарювання в них, гальмує ефективне використання концепції ОЦЗЛ.

Ключові слова: особливо цінні для збереження ліси, законодавство, природно-заповідний фонд, біорізноманіття, природне середовище, лісовий фонд

Вступ. Роль особливо цінних для збереження лісів (ОЦЗЛ) продовжує неупинно зростати. Адже вони є важливими осередками збереження природного біорізноманіття, носієм національної духовності, гарантом лісопромислової безпеки, тобто найціннішою частиною лісового фонду. Нині в питаннях їх екологобезпечного використання існує низка нерозв'язаних питань, зумовлених спектром нормативно-правових, організаційних, еколого-економічних, інформаційних й інших проблем лісокористування та екологобезпечного використання ОЦЗЛ.

Чинне природоохоронне законодавство України значно відрізняється від країн Західної Європи, особливо, що стосується питань формування та впровадження системних підходів для активного збереження природного середовища в умовах сучасного антропогенного навантаження. Українське законодавство має численні закони, законодавчі акти та підзаконні документи, які є неузгодженими з ратифікованими міжнародними конвенціями та угодами. Варто зазначити, що практично жоден законодавчий акт не відображає принципів оселищної концепції збереження біотичної та ландшафтної різноманітності, що випливають з Бернської конвенції ратифікованої Законом України «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори та фауни та природних середовищ існування в Європі» [5].

Мета дослідження – здійснити аналіз чинного національного законодавства щодо особливо цінних для збереження лісів з метою визначення законів і нормативно-правових актів, які регламентують виділення та охорону різних категорій ОЦЗЛ.

Об'єкти та методика досліджень. Об'єктом дослідження була законодавча база щодо виділення особливо цінних для збереження лісів, які визначаються Міжнародною неурядовою організацією «Лісова опікунська рада». Основну увагу приділено аналізу чинного національного законодавства та ратифікованих Україною міжнародних конвенцій щодо ОЦЗЛ. В основу дослідження покладено методику системного аналізу. Вона передбачає розгляд об'єкта у вигляді системи з різними видами зв'язків у ній, використання різних загальнонаукових і спеціальних методів, зміну методів у міру пізнання об'єкта. При цьому використано методи аналізу і порівняння змісту законів, нормативно-правових актів і міжнародних конвенцій з категоріями та підкатегоріями особливо цінних для збереження лісів.

Результати досліджень. Виділення, моніторинг та охорона особливо цінних для збереження лісів є невід'ємною частиною концепції сталого управління лісами. Збереження таких лісів має не лише екологічне, але й економічне та соціальне значення.

¹ **МОРОЗЮК Ольга Валеріївна** – член-кореспондент Лісівничої академії наук України, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, заступник директора з наукової роботи відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», м. Боярка, Україна. Тел.: 044-332-78-20; +38-050-182-09-47. E-mail: Olyamy@yandex.ua

² **ДУБРОВЕЦЬ Богдана Вікторівна** – аспірант кафедри лісового менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна. Тел.: 044-332-78-20; +38-095-918-31-64. E-mail: dana-tsarenko@mail.ru

³ **НЕВМЕРЖИЦЬКИЙ Василь Іванович** – здобувач кафедри лісового менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України, начальник лісозаготівельного комплексу відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», м. Боярка, Україна. Тел.: 044-332-78-20; +38-050-916-70-43. E-mail: vp_nau_blds@ukr.net

В основу класифікації ОЦЗЛ покладено унікальну або ключову їх роль у формуванні високої екологічної, соціально-економічної, ландшафтної цінності чи збереження біорізноманіття. Головне завдання виділення ОЦЗЛ – вирішення проблем збереження лісових територій і посилення тих унікальних характеристик, які формують цінність цих земель. Головними критеріями визначення природоохоронної цінності лісових територій є: збереження природного стану екосистем; підтримка генетичного різноманіття; збереження місць існування та місць зростання; збереження традиційних ландшафтів; збереження ресурсів, відновлювальних тільки у природних системах; виконання наукових досліджень. Також ця концепція передбачає прийняття виважених рішень щодо господарського використання зазначених територій.

Концепцію «особливо цінних для збереження лісів» частково реалізовано в чинній нормативно-законодавчій базі ведення лісового господарства у вигляді категорій і підкатегорій захисності лісів, які виділяють згідно із «Порядком поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» [13].

Найбільше нормативних документів та законів стосуються першої категорії особливо цінних для збереження лісів: «Лісові території, на яких виявлено осередки біорізноманіття, важливі на глобальному, національному або регіональному рівнях». Ця категорія включає в себе території, на яких концентрація видів, у т. ч. сезонна, сягає або перевищує відповідні порогові значення, а також території «Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду» [7]. Будь-який ліс, у якому є види, ідентифіковані як особливо цінні для збереження (ОЦЗ), або місця, що є ключовими для тривалого проживання таких видів, буде мати статус ОЦЗЛ.

Правове регулювання використання та охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, які віднесено до категорії 1.1. ОЦЗ «Природо-заповідні території», здійснюють відповідно до законів України «Про природно-заповідний фонд України» [7], «Про екологічну мережу України» [4], «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], указів Президента України «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідного фонду» [14], «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додержання законодавства в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» [15] та інших нормативно-правових актів України.

Відповідно до ст. 85 Лісового кодексу України (ЛКУ), збереження біорізноманіття в лісах здійснюють їх власники шляхом створення і оголошення в установленому законом порядку на найбільш цінних ділянках територій та об'єктів природно-заповідного фонду, розвитку екологічної мережі [10]. Порядок створення й оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається розділом VII Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [7].

Одним із найважливіших аспектів цінності біорізноманіття є наявність видів, які перебувають

під загрозою знищення, вимирають (тобто види, що належать до категорій «зникаючі», «рідкісні» та «вразливі» згідно з «Положенням про Червону книгу України») та ендемічні види. Ліси, в яких зосереджені популяції таких видів, відносять до категорії 1.2. ОЦЗ «Види, що перебувають під загрозою знищення, вимирають та ендемічні види». Вони є важливішими для збереження біорізноманіття, ніж ті, де їх немає, тому що такі види є більш уразливими до трансформації біотопів, полювання, хвороб, тощо [11]. Стаття 85 ЛКУ регламентує збереження біорізноманіття у лісах шляхом забезпечення охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань, пралісів, інших цінних природних комплексів відповідно до природоохоронного законодавства [10].

Потреба збереження місць оселень рідкісних видів птахів і ссавців, які відносять до категорії ОЦЗ 1.3. «Ключові місця тимчасової концентрації тварин», регламентується Законами України «Про Червону книгу України» [9], «Про тваринний світ» [8], «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], а також міжнародними угодами, які були ратифіковані Україною – Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Закон «Про приєднання України до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі») [5], «Конвенцією про збереження мігруючих видів диких тварин» (Закон «Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин» [5]). Варто також зазначити, що ст. 37 і 39 Закону України «Про тваринний світ» передбачають охорону середовища існування, умов розмноження та шляхів міграції тварин.

Загалом, немає жодного нормативного документа в Україні, яким регулюється збереження біорізноманіття в лісах як у межах природно-заповідного фонду (ПЗФ), так і поза їх межами. Таким чином ігноруються частково ст. 46 і 85 ЛКУ, Червона і Зелена книга України, а також міжнародні зобов'язання України, що опираються на міжнародні конвенції та угоди, зокрема Бернську, Бонську, Конвенцію про біологічне різноманіття та інші. Задекларовані у ЛКУ (Ст. 85) позиції щодо збереження біорізноманіття практично не застосовуються на лісових територіях поза межами територій природно-заповідного фонду. До того ж Лісовий кодекс України розглядає лише «цінне біорізноманіття» та різноманіття деревних порід, що звужує поняття «біорізноманіття».

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища (№ 17 від 19.02.1997 р.) та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Зелену книгу України» (№ 1286 від 29.08.2002 р.) було надано юридичний характер вирішенню питання охорони цінних фітоценозів, які відносять до категорії 2 ОЦЗЛ «Великі лісові ландшафти, що є значущими на світовому, національному або регіональному рівнях». У Постанові про Зелену книгу України зазначено, що

Зелена книга України є офіційним державним документом, в якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні [3].

Законодавчою основою для охорони рідкісних лісових екосистем України, що відповідають категорії 3 ОЦЗЛ «Лісові території, що містять рідкісні екосистеми та екосистеми під загрозою зникнення, або входять до складу таких екосистем», на теперішній час є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 3 якого передбачає «збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів» [3].

Відповідно до ст. 39 ЛКУ передбачено поділ лісів залежно від виконуваних ними функцій на такі категорії: захисні, рекреаційно-оздоровчі, експлуатаційні та ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення [10]. Категорія 4 ОЦЗЛ «Лісові території, що забезпечують основні природно-захисні функції в критичних ситуаціях» охоплює ділянки, які відповідно до Постанови Кабінету міністрів України «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних ділянок» віднесено до захисних лісів [13]. Ст. 40 ЛКУ регламентується встановлення меж лісових ділянок, віднесених до відповідних категорій лісів, а ст. 41 ЛКУ безпосередньо саме виділення особливо захисних лісових ділянок. Нормативи, за якими виділяються особливо захисні лісові ділянки, встановлюються Кабінетом Міністрів України [10].

Лісові території, з яких місцеві жителі отримують деревні, недеревні продукти лісу та питну воду, для задоволення своїх основних потреб, визначаються такими, що мають особливу цінність для збереження. Їх відносять до категорії 5 ОЦЗЛ «Лісові території, що є визначальними для задоволення основних потреб місцевих громад». Лісовим кодексом України визначається право загального природокористування, яке гарантується всім громадянам для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами, надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України [9].

Ліси, окрім забезпечення існування та виживання місцевого населення, відіграють важливу роль у збереженні культурної і релігійної спадщини. Охорона об'єктів культурної та археологічної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що закріплено в Законах України «Про охорону культурної спадщини» [2] та «Про охорону археологічної спадщини» [1], де визначено основні положення національної політики у цій сфері. Лісові масиви, в яких є місця, де розташовані об'єкти історичного минулого чи пов'язані з релігійними цінностями, відносять до 6 категорії ОЦЗЛ «Лісові території, що є визначальними для традиційної культурної ідентичності місцевих громад».

Висновки. Важливим завданням еколого-правового регулювання земельних відносин є удосконалення режиму використання лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчих та захисних лісів. Принципово важливим завданням є надання спеціального статусу особливо цінним лісам та територіям, які унікальні у природному, географічному, історичному, етнографічному й культурному аспектам, тобто ті, які мають особливу цінність для збереження.

Викладені вище проблеми значною мірою зумовлені або відсутністю в Українському законодавстві відповідних нормативних положень і визначень особливо цінних для збереження лісів, або неузгодженістю різних законів та інших законодавчих актів і підзаконних документів щодо трактування понять і категорій, визначення ключових положень і вимог до практичного втілення тих чи інших заходів.

Відсутність у законодавчо-нормативній базі питання виділення ОЦЗЛ і господарювання в них, не дає змоги ефективно використовувати концепцію ОЦЗЛ як механізму збереження біорізноманіття та інших цінностей лісів, важливих для збереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про охорону археологічної спадщини», від 18.03.2004 № 1626-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>. – Заголовок з екрана.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини», від 08.06.2000 № 1805-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>. – Заголовок з екрана.
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», від 25.06.1991 № 1264-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> – Заголовок з екрана.
4. Закон України «Про екологічну мережу України», від 24 червня 2004 року № 1864-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>. – Заголовок з екрана.
5. Закон України «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ в Європі» від 29.10.1996 № 436/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436/96-вр>. – Заголовок з екрана.
6. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин» від 19.03.1999 № 535-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/535-14>. – Заголовок з екрана.
7. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>. – Заголовок з екрана.
8. Закон України «Про тваринний світ» від 2002 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2002-01>.

zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2894-14. – Заголовок з екрана.

9. Закон України «Про Червону книгу України» від 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>. – Заголовок з екрана.

10. Лісовий кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>. – Заголовок з екрана.

11. Особливо цінні для збереження ліси: визначення та господарювання. [практичний посібник для України / 2-га редакція], 20 червня 2008. – 146 с.

12. Постанова «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» від 29 серпня 2002 р. № 1286. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-п>. – Заголовок з екрана.

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок»: станом на 16 травня 2007 р. № 733. (Редакція станом на 28 грудня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрана.

14. Указ президента України «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідного фонду», Указ від 23.05.2005 № 838/2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838/2005> – Заголовок з екрана.

15. Указ президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додержання законодавства в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», Указ від 11.11.2004 № 1396/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1396/2004> – Заголовок з екрана.

*О.В. Морозюк, Б.В. Дубровець,
В.І. Невмержицький*

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫДЕЛЕНИЯ ЛЕСОВ ВЫСОКОЙ ПРИРОДООХРАННОЙ ЦЕННОСТИ В УКРАИНЕ

Леса высокой природоохранной ценности (ЛВПЦ) являются важными очагами сохранения биоразнообразия, носителем национальной духовности, гарантом лесопромышленной безопасности, то есть ценной частью лесного фонда. Сейчас в отношении их эколого безопасного использования существует ряд нерешенных вопросов, обусловленных спектром нормативно-правовых, организационных, эколого-экономических, информационных и других проблем лесопользования и экологически безопасного использования ЛВПЦ.

Действующее природоохранное законодательство Украины значительно отличается от стран Западной Европы, особенно, что касается вопросов формирования и внедрения системных подходов для

активного сохранения природной среды в условиях современной антропогенной нагрузки. Украинское законодательство имеет многочисленные законы, законодательные акты и подзаконные документы, которые несогласованы с ратифицированными международными конвенциями и соглашениями.

Цель исследования – провести анализ действующего национального законодательства в отношении лесов высокой природоохранной ценности для определения законов и нормативно-правовых актов, регламентирующих выделение и охрану различных категорий ЛВПЦ.

Объектом исследования была законодательная база о выделении лесов высокой природоохранной ценности, которые определяются Международной неправительственной организацией Лесной попечительский совет. Основное внимание уделено анализу действующего национального законодательства и ратифицированных Украиной международных конвенций по ЛВПЦ. В основу исследования положена методика системного анализа. При этом использованы методы анализа и сравнения содержания законов, нормативно-правовых актов и международных конвенций по категориям и подкатегориям лесов высокой природоохранной ценности.

В основу классификации ЛВПЦ положено уникальную и ключевую их роль в формировании высокой экологической, социально-экономической, ландшафтной ценности или сохранения биоразнообразия. Главная задача выделения ЛВПЦ – решение проблем сохранения лесных территорий и усиление тех уникальных характеристик, которые формируют ценность этих земель.

Концепция «лесов высокой природоохранной ценности» частично реализована в действующей нормативно-законодательной базе ведения лесного хозяйства в виде категорий и подкатегорий защищенности лесов, выделяемых согласно «Порядка разделения лесов на категории и выделения особо защитных лесных участков».

Важной задачей эколого-правового регулирования земельных отношений является совершенствование режима использования лесов природоохранного, научного, историко-культурного назначения, рекреационно-оздоровительных и защитных лесов. Принципиально важной задачей является предоставление специального статуса особо ценным лесам и территориям, которые уникальны в естественном, географическом, историческом, этнографическом и культурном отношении, то есть те, которые имеют особую ценность для сохранения.

Изложенные проблемы в значительной степени обусловлены или отсутствием в украинском законодательстве соответствующих нормативных положений и определений лесов высокой природоохранной ценности, или несогласованностью различных законов и других законодательных актов и подзаконных документов относительно трактовки понятий и категорий.

Отсутствие в законодательно-нормативной базе вопроса выделения ЛВПЦ и хозяйствования в них, не позволяет эффективно использовать концепцию

как механизм сохранения биоразнообразия и других ценностей лесов, важных для сохранения.

Ключевые слова: леса высокой природоохранной ценности, законодательство, природно-заповедный фонд, биоразнообразие, природная среда, лесной фонд

O. Moroziuk, B. Dubrovets, V. Nevmerzhytsky

PECULIARITIES OF LEGAL BASIS FOR ALLOTMENT OF HIGH CONSERVATION VALUE FORESTS IN UKRAINE

The role of high conservation value forests continues to increase constantly. They serve as the important centers of biodiversity conservation, carriers of national spirituality, guarantee of forest-industrial safety, in other words – the most valuable part of forest fund. Currently there is a set of unresolved questions in field of their ecologically sound use. These questions are caused by a specter of legal, organizational, ecological, economic, informational and other problems of forest use.

The object of study is a legal basis for allotment of high conservation value forests, which is determined by the International non-governmental organization “Forest Stewardship Council”. The main attention was paid to the analysis of the existing national legislation and the ratified international conventions on especially valuable for preservation forests. Methodology of systems analysis forms a basis of this research. We used the methods of analysis and comparison for assessing

contents of legal acts and international conventions and paralleling them with categories and sub-categories of high conservation value forests.

The existing national legislation and the international conventions ratified by Ukraine which concern high conservation value forests analyzed. As a result, it was found that the especially valuable for conservation forests concept is partially implemented in the framework of current legislative basis of forest management in a form of categories and sub-categories of forest protection. We have compared categories and sub-categories of especially high conservation value forests with objects of the nature reserve fund of Ukraine. It was revealed that absence in the national legislation of the corresponding regulatory conditions, or non-compliance of different laws and bylaws on definitions of high conservation value forests and their management, does not allow to use efficiently the concept of high conservation value forests as a mechanism for biodiversity conservation and other forest values that are important for preservation.

The above mentioned problems are mainly caused by either absence of the corresponding regulatory conditions and definitions of high conservation value forests in the Ukrainian legislation, or by non-compliance of different laws and bylaws on treatment of concepts and categories as well as definitions of the key dispositions and requirements for practical implementation of certain measures.

Key words: high conservation value forests, legislation, nature reserve fund, biodiversity, environment, forest fund